

Посилання на статтю

Березін О.В. Оцінка розвитку потенціалу олійно-продуктового підкомплексу АПК / О.В. Березін, О.В. Онікієнко, О.Ю. Родіонова // Управління проектами та розвиток виробництва: Зб.наук.пр. – Луганськ: вид-во СНУ ім. В.Даля, 2013 - №1(45). - С. 69-74. - Режим доступу: <http://www.pmdp.org.ua/images/Journal/45/11.pdf>

УДК 338.3:665.11

О.В. Березін, О.В. Онікієнко, О.Ю. Родіонова

ОЦІНКА РОЗВИТКУ ПОТЕНЦІАЛУ ОЛІЙНО-ПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ АПК

Розглянуто стан, проблеми та перспективи розвитку олійно-продуктового підкомплексу АПК. Для підтримки конкурентних переваг галузі пропонується виважена політика у підборі сортів соняшнику та прогресивні методи землеробства. Табл. 2, дж. 15.

Ключові слова: підприємство, олійно-продуктовий підкомплекс, потенціал, соняшник, експорт, галузь, сировина.

О.В. Березин, Е.В. Оникиенко, О.Ю. Родионова

ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ ПОТЕНЦИАЛА МАСЛЯНО-ПРОДУКТОВОГО ПОДКОМПЛЕКСА АПК

Рассмотрены состояние, проблемы и перспективы развития масляно-продуктового подкомплекса АПК. Для поддержки конкурентных преимуществ отрасли предлагается взвешенная политика в подборе сортов подсолнуха и прогрессивные методы земледелия.

O.V. Berezin, O.V. Onikienko, O.Y. Rodionova

ESTIMATION OF POTENTIAL DEVELOPMENT OF OIL-FOOD SUBCOMPLEX OF AIC

State, problems and prospects of development of the AIC oily-food subcomplex is considered. As a support of competitive advantages of the branch the weighed policy in selection sunflower sorts and progressive methods of agriculture are offered.

Постановка проблеми. Олійно-продуктовий підкомплекс АПК України на сьогоднішній день характеризується найбільш динамічним розвитком проміж інших галузей національної економіки країни. Розвиток олійно-жирового виробництва має великі перспективи, як з точки зору експортного потенціалу, так і при забезпеченні продовольчої безпеки внутрішнього ринку.

Водночас, перед олійною підгалуззю постає цілий комплекс проблем – екстенсивний напрямок розвитку сировинної бази, зношеність необоротних активів, відсутність достатньої кількості обігових коштів. Членство України у СОТ лише загострив проблеми і спричинив загрози розвитку потенціалу підприємств галузі. Визначити основні загрози розвитку потенціалу підприємств галузі можна на основі відповідних досліджень та оцінок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку потенціалу підприємств олійно-продуктового комплексу досліджували вітчизняні вчені О.В. Бронін [3], Ю.В. Домашенко [4], В.М. Петров [7], А.А. Побережна [8], С.А. Сегеда [10], Г.Б. Супіханов [13], Л.В. Страшинська [12] та дослідники з міжнародних аналітичних інформ-агенцій: Т. Мільке [5], Х.-В. Штрубенхофф, А. Ліссітса, В. Лапа, С. Кандул [14] та ін.

Позитивно оцінюючи результати досліджень у вирішенні низки проблем оцінки ресурсного забезпечення, управління виробничою діяльністю, ощадливого ресурсовикористання, врахування екологічних чинників, слід водночас вказати на недостатньо комплексний характер вивчення проблеми функціонування олійної галузі, що ускладнює оцінку потенціалу її розвитку. Наявні публікації вітчизняних учених висвітлюють переважно фрагментарні аспекти виробничо-комерційної діяльності суб'єктів аграрної сфери, переробних підприємств, каналів просування продукції, що обумовлює потребу в додаткових дослідженнях

Ціль статті – наведення матеріалу з дослідження стану, проблем та перспектив розвитку потенціалу олійно-продуктового підкомплексу АПК з визначенням основних напрямків безпечного розвитку галузі.

Основний матеріал дослідження. За останні 5 років українські переробники олійних культур досягли світової першості в обсягах виробництва та експорту. Загальне місце України у світовій торгівлі є досить незначним, тим більше необхідно вивчати і нарощувати конкурентні переваги галузевого рівня.

При взаємодії зі світовим агро-продовольчим ринком постає низка проблем, що впливають на галузь в цілому, а саме, висока залежність від протекціонізму стосовно вітчизняних товаровиробників у розвинутих країнах світу, недосконалість чи відсутність елементів ринкового механізму в Україні, недоліки державних методів регулювання тощо.

На сьогоднішній день олійно-жирова галузь є однією з небагатьох, де здійснюється виважена економічна політика і підтримується баланс інтересів держави та учасників вітчизняного ринку. Тобто, держава завдяки встановленому експортному миту на насіння олійних культур підтримує вітчизняних переробників, а ті, в свою чергу, підтримують ціну на продукцію на мінімально можливому рівні для беззбиткового виробництва.

Підприємства олійно-жирової галузі України можна розділити на три категорії:

1. Спеціалізовані виробники сирової олії пресовим або екстракційним методом.

Найбільшими виробниками рослинної олії є ДП «Сан-трейд» (Bunge Ltd.), ПрАТ «АТ Каргілл» (Cargill Inc.), ПрАТ «Євротек», ОДО «Холдинг «Зерноторгова компанія», холдинг «Кернел Групп», промислова група «КМТ», ПАТ «Одеський олійножировий комбінат», ПрЗАТ «Пологівський МЕЗ».

2. Виробники рослинної олії, для яких олійне виробництво не є основним видом діяльності. Такі переробники в різних регіонах держави виробляють від 10 до 30% усього об'єму олії і є більш залежними від ситуації на внутрішньому ринку, ніж на світовому.

3. Виробники олійно-жирової продукції – маргаринові заводи, миловарні та олійно-жирові комбінати тощо.

Слід зазначити, що найбільші виробники є й найбільшими експортерами олії на світовий ринок. Частка продукції Українських олійних підприємств складає 21,9-23,8% світового виробництва. Це забезпечило нашій країні лідерство з експорту соняшникової олії, українська частка якої на світовому ринку в 2008 році складала 46,0%, а в 2009-2011 рр. виросла до 55,4-56,4% (табл. 1). Український олійно-жировий бізнес має чітку експортну направленість. Розрахунки в таблиці 1 виконані на підставі [2].

Якщо врахувати, що медично-обґрунтована норма споживання олії на одну особу становить близько 13,4 кг на рік, то стає зрозуміло, що Україна повністю задовольняє потреби населення в цьому продукті і надлишки може реалізовувати.

В результаті переробки олійної сировини отримують декілька видів продукції, а саме: олію, шроти і макухи, маргарин, майонез, білкове борошно, кормові концентрати. Традиційно в Україні використовують власну сировину. Обсяги виробництва якої повністю задовольняють власні переробні потужності (табл. 2). Розрахунки в таблиці 2 виконані на підставі [11].

У загальному обсязі олійних культур найбільше місце займає соняшник, який є найбільш рентабельною культурою, а тому і найбільш привабливою для виробництва.

Таблиця 1

Баланс виробництва і споживання рослинних олій в Україні

Показники	Роки				
	2007	2008	2009	2010	2011
Виробництво олій рослинних – всього, тис. т	2294	1966	2899	3101	3268
у т.ч. соняшникова	2228	1867	2796	3030	3177
соєва	30	39	82	69	60
Експорт, тис. т	2140	1590	2483	2850	2814
у т.ч. соняшникова	1923	1340	2327	2701	2683
соєва	9	10	38	46	38
Фонд споживання, тис. т	664	694	711	680	625
Питома вага експорту у виробництві рослинних олій всього, %	93,29	80,87	85,65	91,91	86,11
Питома вага експорту соняшникової олії, %	86,31	71,77	83,23	89,14	84,45
Питома вага експорту соєвої олії, %	30,00	25,64	46,34	66,67	63,33
У розрахунку на 1 особу, кг:					
- виробництво	49,40	42,49	62,79	67,49	71,63
- споживання	14,3	15	15,4	14,8	13,7
- надлишки виробництва	35,10	27,49	47,39	52,69	57,93

У 2011 році питома вага посівів сої склала 4,1% та ріпаку 3,1% від загальної посівної площі в Україні.

Структура посівів за регіонами нерівномірна. Найбільша питома вага посівів соняшнику у 2011 році у Кіровоградській (40,52%), Запорізькій (40,12%), Луганській (37,09%), Херсонській (33,96%), Миколаївській (31,23%) та Донецькій (30,98%) областях.

Необхідно зазначити, що такий стан речей не можна залишати без уваги. Відповідно до Методичних рекомендацій щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних ґрунтово-кліматичних зон України і Постанови Кабінету Міністрів від 11.02.2010 р. № 164 [9] соняшник може повертатися на те ж місце вирощування лише через 7-8 років в зоні лісостепу та через 8-9 років в степовій зоні, відповідно може займати в загальній структурі посівних площ не більше 15 відсотків.

Таблиця 2

Показники виробництва соняшнику в Україні

Показники	Роки							
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Посівна площа, тис. га	27173	26044	25928	26060	27133	26990	26952	27670

- в т.ч. соняшнику	2943	3743	3915	3604	4306	4232	4572	4739
Питома вага соняшнику в структурі посівів, %	10,83	14,37	15,10	13,83	15,87	15,68	16,96	17,13
Валовий збір соняшнику, тис. т	3457,4	4706,1	5324,3	4174,4	6526,2	6364,0	6771,5	8671,0
Урожайність соняшнику, ц/га	12,2	12,8	13,6	12,2	15,3	15,2	15,0	18,4
Рівень рентабельності, %	52,2	24,3	20,7	75,9	18,4	41,4	64,7	57,0

З кожним роком виробництво соняшнику збільшується, однак, зменшується частка реалізації олійної сировини напряму переробним підприємствам. Якщо, наприклад, у 1990 році переробники закуповували 98,9% врожаю, то у 2005-2011 роках в середньому 4,3%. Натомість збільшується частка реалізації за так званими «іншими напрямками». Якщо врахувати, що частка експорту олійної сировини досить незначна – 11,2% від світового рівня, стає зрозуміло, що продукція олійної підгалузі сільського господарства перекуповується в середині держави, тим самим формуючи інфраструктуру посередницьких організацій. Аналіз динаміки закупівельних та біржових цін на соняшник та продукти його переробки показав, що різниця між цінами виробників соняшнику та цінами закупівлі його переробниками різняться на 15-20%, що підтверджує наявність проміжної ланки між ними.

При вступі України до СОТ було підписано протокол, який включає крім усього іншого і такі обмежувальні документи, як угоди про застосування санітарних і фітосанітарних заходів та про технічні бар'єри в торгівлі.

Слід зазначити, що Державні стандарти України стосовно сировини та продуктів переробки соняшнику співпадають за основними характеристиками з міждержавними, проте деякі показники у міждержавних стандартах, ратифікованих Україною не нормуються.

Політика держави у цій сфері передбачає добровільність використання стандартів господарюючими суб'єктами, поступове скорочення списку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації, максимально допустимі норми небезпечних для здоров'я людини речовин у складі продуктів тощо. У країнах СОТ до цих питань ставляться значно жорсткіше.

Особливістю українського олійного ринку є те, що виробництво олійних культур сконцентроване у зоні степу, а переробка поступово переміщується у припортову зону. Відповідно до цього, продавці олійної сировини формують великі експортні та переробні партії, закуповуючи сировину дрібними партіями. Проконтролювати якість продукції в таких умовах стає неможливо і вимірюються лише ті показники, що впливають на ціну (олійність, засміченість, вологість тощо).

Незважаючи на проблеми і недоліки в організації роботи і формуванні ринку, більшість підприємств олійно-жирової галузі України переробляють сировину комплексно, тобто використовують усі види продукції. Побічну продукцію (лушпиння) спалюють в котлах значною мірою замінюючи газ та інші види палива. При цьому виробляється пара або електроенергія.

На сьогоднішній день технологія виробництва біопалива з сировини, яка не створює конкуренції на продовольчому ринку вважається інноваційною, проте насторожують висока вартість виробництва, екологічне навантаження та використання значних площ під біопаливну сировину, в якості якої використовують ріпакову та соняшникову олію, кукурудзу, зернові культури та побічну продукцію рослинництва та тваринництва.

Перспективним вважається напрям на органічне землеробство та використання технологій No-till (нульової обробки ґрунту). Проте офіційних

статистичних відомостей про наявність органічних господарств та їх продукцію не існує. На сьогоднішній день в Україні за міжнародними стандартами сертифіковані майже 300 тис. га землі та нараховується 118 органічно-орієнтованих господарств, які виробляють екологічно чисте зерно та насіння олійних культур [6].

Нульова технологія обробітку ґрунту передбачає виконання більшого числа операцій за один прохід сільськогосподарського агрегату, що дозволяє мінімізувати техніко-технологічний вплив на ґрунт. Ця технологія підвищує економічність виробництва за рахунок зменшення виробничих витрат [15].

Високим попитом на ринку Європи та країн Північної Америки користується високоолеїнова олія, що не містить трансжирів, не потребує гідрогенізації, має нейтральний смак та колір і широко використовується у харчовій промисловості. Високоолеїнова олія вирішує проблему накопичення шкідливих речовин при зберіганні та промисловій переробці рослинної олії, при виробництві снєків та в якості фритюрних олій та жирів. Наразі ця ніша ринку є заповненою лише на 10-15%, патент на виробництво високоолеїнового соняшнику та олії скінчився і сорти були виведені на відкритий ринок. За інформацією ІА «АПК-Інформ» та Українського клубу аграрного бізнесу [1] у перспективі підвищення попиту на високоолеїнову рослинну олію очікується в Індії та Китаї. Враховуючи, що ці країни є одними з основних імпортерів української соняшникової олії, українським експортерам, для розвитку потенціалу, необхідно врахувати майбутні зміни кон'юнктури ринку.

Висновки та пропозиції. На сьогоднішній день Україна є лідером з виробництва та експорту соняшникової олії. Потенціал підприємств галузі досить значний. При цьому чітко простежується експортна направленість галузі. На внутрішньому ринку споживається лише 20% виробленої олії. Проте, є і певні загрози розвитку потенціалу підприємств галузі. Гарні погодні умови для вирощування соняшнику та гонитва за високою рентабельністю виробництва призвели до концентрованих посівів соняшнику на сході та півдні держави, що значно погіршує родючість ґрунтів, тим самим створює загрозу безпечній перспективі росту.

Аби запобігти посиленню екстенсивного напрямку олійного виробництва необхідно запровадити ощадливі технології обробки ґрунту, органічне землеробство, дуже виважено та відповідально віднестися до підбору сортів та гібридів соняшнику. Це дозволить не втратити конкурентні позиції на ринку, дотриматися екологічної безпеки виробництва, сприяти безпеці розвитку потенціалу підприємств галузі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз ринку соняшникової олії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://agribusiness.kiev.ua/uk/analytics/1278053782>.
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України. – Статистичний збірник [Текст]. – К.: Статистика. – 2012. – 54 с.
3. Бронін О.В. Економічний механізм формування і функціонування ринку насіння соняшнику в Україні [Текст]: автореф. дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Інституті аграрної економіки УААН / О.В. Бронін. – К., 2002. – 20 с.
4. Домашенко Ю.В. Развитие масло-сырьевого производства и сбыта подсолнечника в условиях рынка [Текст]: Дис... канд. экон. наук: 08.07.02 / Таврическая гос. агротехническая академия / Ю.В. Домашенко. – Мелитополь, 2002. – 185 с.
5. Мильке Т. Мировой рынок масличных и растительных жиров: спрос, предложение и цены [Текст] / Т. Мильке // Олійно-жировий комплекс. – 2007. – № 4. – С. 5-13.
6. Органік в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>.
7. Петров В.М. Ефективність інтенсифікації виробництва і переробки продукції в олійнопродуктовому підкомплексі АПК (на матеріалах Харківської області) [Текст]:

“Управління проектами та розвиток виробництва”, 2013, № 1(45)

- Дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Харківський держ. аграрний ун-т ім. В.В. Докучаєва / В.М. Петров. – Х., 1998. – 182 с.
8. Побережна А.А. Формування світового і національного ринків олійних культур [Текст] / А.А. Побережна // Економіка АПК. – 1999. – № 8. – С. 91-96.
  9. Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах: постанова Кабінету Міністрів України від 11.02.2010 р. № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP100164.html.
  10. Сегеда С.А. Формування і функціонування ринку продукції насінництва соняшнику [Текст]: дис... канд. екон. наук: 08.07.02 / Інститут аграрної економіки УААН / С.А. Сегеда. – К., 2003. – 188 с.
  11. Статистичний щорічник України за 2011 рік. Державна служба статистики України [Текст]. – К.: Август-Трейд. – 2012. – 560 с.
  12. Страшинська Л.В. Ринок олії та фінансові проблеми олієжирових підприємств [Текст] / Л.В. Страшинська // Регіональна економіка: Наук.-практ журнал. – Львів: ЛНАУ. – 2005. – № 4. – С. 79-85.
  13. Супіханов Г.Б. Кон'юнктура ринку ріпаку та умови підвищення ефективності його виробництва [Текст] : дис. ... канд. екон. наук: 08.06.01 / Національний аграрний ун-т / Г.Б. Супіханов. – К., 2003. – 192 с.
  14. Штрубенхофф Х.В. Оцінка впливу скасування експортного мита на насіння соняшнику на економіку України / Штрубенхофф Х.В., Ліссітса А., Лапа В., Кандул С. – К.: Асоціація «Український клуб аграрного бізнесу», 2010. – 38 с.
  15. Шубравська О.В. Інноваційні трансформації агропродовольчого сектора економіки: світові тенденції та вітчизняні реалії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ep/2010_3/7_Shubravska.pdf.

Рецензент статті
д.е.н., проф. Родіонов О.В.

Стаття надійшла до редакції
28.02.2013 р.